

J. ARCH GETTY
Stalinizm Hükmederken

Practicing Stalinism. The Enduring Archaic in Russian Politics

© 2013 Yale University

Bu kitabın yayın hakları Anatolialit Telif Hakları Ajansı aracılığıyla
Yale Representation Limited'den alınmıştır.

İletişim Yayınları 2333 • Politika Dizisi 148

ISBN-13: 978-975-05-1994-9

© 2016 İletişim Yayıncılık A. Ş.

1. BASKI 2016, İstanbul

YAYINA HAZIRLAYAN Aybars Yamık

DİZİ KAPAK TASARIMI Utku Lomlu

KAPAK Suat Aysu

UYGULAMA Hüsnü Abbas

DÜZELTİ Remzi Abbas

DİZİN Burçin Gönül

BASKI Sena Ofset · SERTİFİKA NO. 12064

Litros Yolu, 2. Matbaacılar Sitesi, B Blok, 6. Kat, No: 4NB 7-9-11
Topkapı, 34010, İstanbul, Tel: 212.613 38 46

CILT Güven Mücellit · SERTİFİKA NO. 11935

Mahmutbey Mahallesi, Devekaldırımı Caddesi, Gelincik Sokak,
Güven İş Merkezi, No: 6, Bağcılar, İstanbul, Tel: 212.445 00 04

İletişim Yayınları · SERTİFİKA NO. 10721

Binbirdirek Meydanı Sokak, İletişim Han 3, Fatih 34122 İstanbul

Tel: 212.516 22 60-61-62 • Faks: 212.516 12 58

e-mail: iletisim@iletisim.com.tr • web: www.iletisim.com.tr

J. ARCH GETTY

Stalinizm Hükmederken

Bolşevikler, Boyarlar ve
Geleniğin Ayak Direyişii

Practicing Stalinism

The Enduring Archaic in Russian Politics

ÇEVİREN *Gül Çağalı Güven*

J. ARCH GETTY UCLA'de tarih profesörüdür. Stalin dönemi Sovyetler Birliği ve SBKP konularında uzmandır. Harriman Enstitüsü (Columbia Üniversitesi), Davis Center (Harvard Üniversitesi) araştırmalar yapmış, Moskova Bilimler Akademisi, EHESS-Paris ve Utrecht Üniversitesi-Hollanda'da misafir öğretim üyesi olarak ders vermiştir. Yayımlanmış eserlerinden bazıları şunlardır: *Origins of the Great Purges: The Soviet Communist Party Reconsidered, 1933-1938* (CUP, 1985); *Stalinist Terror: New Perspectives* (ed., Roberta T. Manning ile birlikte, CUP, 1993); *Kratkii Putevoditel': Fondy i kolleksi sobrannye Tsentral'nyim Partiinyim Arkhivom* (The Central Party Archive: A Research Guide, Moscow, Blagovest, 1993); *The Road to Terror: Stalin and the Self-Destruction of the Bolsheviks, 1932-1939* (Yale University Press, 1999); *Yezhov: The Rise of Stalin's "Iron Fist"* (Yale University Press, 2008).

İÇİNDEKİLER

TEŞEKKÜR	9
Önsöz	11
ÇEVRIYAZI VE PARTİ/HÜKÜMETE DAİR TERİMLER HAKKINDA BİR NOT	19
SOVYET ÖRGÜTLERİNİN KISALTMALARI	21
Giriş	23
1 “Eski” ve “Yeni”	59
METİNLER	60
ÖDÜLLER VE UNVANLAR	74
KOLEKTİF SORUMLULUK	77
TOPLUMSAL ROLLER: YENİ BİR SOYLULUK	86
2 Kültler ve Kişilikler, Siyaset ve Kurumlar	119
3 Parti Personel Sistemi:	
Merkez Komite’de Yukarıdakiler	163
BOYARLAR VE SEKRETERLER	165

MERKEZ KOMİTEDE YUKARIDAKİLER	167
YETKİNLİK ÖLÇÜTÜNDE BELİRSİZLİK	174
ÜYELİKTE ŞEKİLCİLİK	179
DENETİMİ SÜRDÜRÜRKEN, DİZGİNLERİ GEVŞETMEK: <i>OPROSOM VE NOMENKLATURA</i>	187
4 Parti Personel Sistemi:	
Merkez Komite'de Aşağıdakiler	199
AŞAĞIDAKİLER VE YUKARIDAKİLER	205
İŞ YÜKÜ	206
KADROLAR İÇİN REKABET: ARADA KALAN ORGRASPRED OLUYOR	208
YOLDAŞ DEMİN'İ İSTİYORUZ	211
PETRIYAKOV YOLDAŞ NEREDE?	212
AŞAĞIDAKİLERİN HAYALİ: DÜZGÜN BİR PLANLI SİSTEM	217
KURALLAR VE MEVZUAT	223
HERKESİN KAYDEDİLMESİ VE GÖREVLENDİRİLMESİ	225
5 İlkesel ve Kişisel Çatışmalar	235
MUHALEFET VE O MUHALEFET: TAŞRADAN MANZARALAR	244
BÖLGESEL KLANLARIN OLUŞUMU	259
POLİS KLANLARI	268
KLAN MÜCADELELERİ, 1927-1929:	
YAGODA'YA KARŞI YEVDOKİMOV'UN ZAFERİ	273
KLAN MÜCADELELERİ, 1931: YEVDOKİMOV'A KARŞI YAGODA'NIN ZAFERİ	274
KLAN MÜCADELELERİ, 1936: YAGODA'YA KARŞI	
YEVDOKİMOV'UN ZAFERİ, YİNE, YENİ, YENİDEN	278
MERKEZ-ÇEVRE REKABETİ: STALİN, PARTİ KLANLARINA KARŞI	281
6 Stalin ve Klanlar I: "Kralın Adamları"	287
7 Stalin ve Klanlar II:	
Kim Oy Verebilir? Kim Ateş Edebilir?	323
SEÇİMLER, LEHTE VE ALEYHTE OLANLAR	323
8 Stalin ve Klanlar III: Klanların Son Direnişi	369

Sonsöz: “Yeni” ve “Eski”	415
ÇÖKÜŞÜ ANLAMLANDIRMAK: YENİ BİR BAŞLANGIÇ MI, YOKSA DAHA ÇOK KABİLE SİYASETİ Mİ?	416
GÜNÜMÜZ KLAN MÜCADELELERİ	423
KÜLT	430
BÖLGESEL BARONLAR VE “KRALIN ADAMLARI”	435
KRALİYET REKABETLERİ	437
UYGULAMANIN AYAK DİREYİŞİ	441
 <i>DİZİN</i>	 449

Dipnotlarda aşağıdaki arşiv kısaltmaları kullanılmıştır:

AP RF	Rusya Federasyonu Başkanlık Arşivi (Arkhiv prezidenta rossiiskoi federatsii)
GARF	Rusya Federasyonu Devlet Arşivi (Gosudarstvennyi arkhiv rossiiskoi federatsii), Moskova
RGANI	Rus ağdaş Tarihi Devlet Arşivi (Rossiiski gosudarstvennii arkhiv noveishei istorii), Moskova
RGASPI	Rus Sosyopolitik Tarihi Devlet Arşivi (Rossiiski gosudarstvennyi arkhiv sotsial'-no-politicheskoi istorii), Moskova
Smolensk Arşivi	Tüm Rusya Komnrist Parti Kayıtları, Smolensk Bölgesi, 1917-1941
TsA FSB	Federal Güvenlik Dairesi Merkez Arşivi (Tsentral'nyi arkhiv Federal'noi sluzhby bezopasnosti), Moskova

TEŞEKKÜR

Bu kitabın araştırmalarını cömertçe destekleyen kurumlar, John Simon Guggenheim Vakfı, American Philosophical Society ve Academic Senate, International Institute ile UCLA'nın (Kaliforniya Üniversitesi, Los Angeles) Sosyal Bilimler Bölümü oldu. O dönemki dekanım Scott Waugh'ya, gerekmediği halde bana yardım etmesi nedeniyle özellikle müteşekkirim.

UCLA, Utrecht Üniversitesi, Amsterdam Üniversitesi, Leeds Üniversitesi, Paris'teki Ecole des Hautes Etudes en Sciences Sociales ve Sorbonne'daki meslektaşlar, seminer sunuşlarını sa-bırla dinledikleri gibi, faydalı yorumlarını ve eleştirilerini esir-gemediler. UCLA ve Utrecht'teki öğrencilerim çalışmanın bazı kısımlarını okuyarak taptaze fikirler sundular ve araştırma asis-tanım Michaela Dion işini kusursuz yaptı.

Bu çalışma hakkında birçok insanla, özellikle William Cha-se, James Harris, Oleg Vladimirovich Naumov, Vladimir Pavlo-vich Naumov, Peter Reill, Andrei Konstantinovich Sokolov, Le-onid Vladimirovich Veintraub ve UCLA'daki muhteşem lisan-süstü öğrencilerimle yaptığım sohbetlerden çok yararlandım. Sevgili dostum Gabor Rittersporn, her zamanki keskin bakı-şıyla taslağı okudu ve yeni fikirlerin hem ibret verici hikâyele-rin kaynağı oldu. Bu çalışma, birçok dev ve özgün düşünürün

omuzlarında yükseliyor. Bu çalışmayı onlarla tartışma fırsatı bulamamış olsam da, yaratıcılıklarıyla bu projeye girişmeme esin kaynağı olan Sheila Fitzpatrick, Graeme Gill, Ken Jowitt, Edward Keenan ve T. H. Rigby'ye entelektüel gönül borcumu dile getirmek isterim. Ken Bailes, Earl Getty ve Bob McNeal'ın hayatta olup bu kitabı okumalarını dilerdim.

Eski Sovyetler Birliği Komünist Parti Arşivi, Rus Devlet Sosyopolitik Tarih Arşivi'ndeki (Rossiiski gosudarstvennyi arkhiv sotsial'no-politicheskoi istorii) Nadezhda Vladimirovna Mura-veva'ya, sıcak dostluğunun yanı sıra, hem arşiv hem parti gelenek ve görgü kuralları hakkındaki ansiklopedik bilgisini paylaştığı için teşekkür ediyorum.

Yukarıda anılan isimlerin her biri yardımları nedeniyle hak ettikleri övgüye karşın, hiçbiri aşağıdaki hatalar veya rezaletlerden sorumlu tutulamaz.

Gayri resmî uygulamalar hakkında düşünmekten, şuraya bu-
raya dağılmış küçük bilgi kırıntılarını toplamaya, sistemli araş-
tırmaya ve bu kitabın son halini yazmaya uzanan bu süreç çok
uzun yıllar aldı. Bütün bu süre boyunca çocuklarımın yanı sıra
Nancy Getty, Anna Boorstin, Wiley Gibson ve Teo Ruiz'in de
aralarında bulunduğu bir dizi özel insanın sevgi ve desteği hiç
eksilmedi. Benim gibi, anlamadıkları zamanlar olsa bile bu pro-
jeye onlar da inandılar ve kimi dengesiz davranışlarıma –mırıl-
danma ve boşluğa dalıp gitmelerle, ansızın ortaya çıkan, can sı-
kıcı olmasa da, ille de yorum yapma patlamalarından oluşan
dönemsel hallerime– sevecenlikle katlandılar.

Önsöz

Yirmi yılı aşkın zamandır ilkin Sovyet kütüphanelerinde, ardından Sovyet ve Rus arşivlerinde çalışarak Stalin döneminin politik tarihi üzerine araştırmalar yapıyorum. O dönemde yaygın olduğu üzere, birkaç tarihçi ve siyaset bilimcinin ders verdiği “Sovyet Araştırmaları”nda öğrenim görmüştüm. Emsallerim gibi ben de, Merle Fainsod’un *How Russia Is Ruled* (*Rusya Nasıl Yönetiliyor*) adlı kitabıyla yola koyulmuş, “siyasi denetimlerin biçimi”nin hiyerarşik piramitleri ve yapıları hakkında bilinmesi gereken her şeyi öğrenmişim. Entelektüel izleğimin, beni eninde sonunda bu tür çalışmaların totaliter yaklaşımını reddetmeye götürmesine karşın, Stalinizm ve Sovyet iktidarının modern anlamda rasyonel bir yapısı bulunduğu, kurumların örgütlenmesine ve etkileşimine dair bir kavrayışın, tıpkı Batılı ülkeler ve kendi ülkem olan ABD’deki gibi, o yapıyı su yüzüne çıkarabileceğine olan inancımı korudum.

1987’den itibaren her yıl Rusya’ya gittim ve iyi bir siyasi tarihçi gibi, bu yabancı, ama ciddi ölçüde modern toplumun anahtarlarını bulmak için Sovyet kitap, dergi ve gazetelerindeki, derken arşivlerindeki araştırmalarımı bıkıp usanmadan sürdürdüm. İlk yıllarda düşmanca davranan arşivciler, cesaret kırıcı kurallar, anlamsız gözetimler ve malzemelere erişimdeki kısıtla-

malarla ilgili yüz yüze kaldığımız araştırma güçlükleri, her yerde hazır ve nazır Sovyet bürokrasisinin gayet iyi bilinen yasakçı kudretini açıkça görmemizi sağladı. Siyaset bilimci olanlarımız açısından, Sovyet bürokrasisinin tarihini anlamanın öneminin günbegün yeniden teyidi gibi bir şeydi bu yaşadıklarımız.

Fakat birçoğumuz, en az bunun kadar önemli başka Sovyet ve Rus deneyimleri de yaşadık. İşten sonra, Moskova apartmanlarının o daracık mutfaklarında yiyip içerek ve konuşarak geçirdiğimiz uzun akşamlarda, Rus dostlarımızla biraz kafamızı boşaltmaya çalışırdık. Hafta sonlarında kentte dolaşarak, kendi toplumlarımız hakkında karşılıklı olarak ilginç bulduğumuz sohbetlerimize kaldığımız yerden devam ederdik. Belki işin bu kadar stresli olması nedeniyle, çalışma saatlerim ile boş zamanlarım arasında bilinçdışı olmakla birlikte keskin bir ayırım yapıyordum. İş saatlerimde âdeta yürüyen ölümler olan bürokratlarla birlikteydim; mesai saatinden sonraysa, hayat dolu sıradan insanlarla kaynaşıyordum. Mesai sonrası dostlarımdan bazıları Komünist Parti üyesi olmakla birlikte, bana uzun bir süre bu iki farklı “arkadaş” çevresinin çok az ortak yönü var gibi görünürdü.

Bu dostlardan Rusya’yı öğrendim. Bir grubun, “klan”ın, “biz”in parçası olmanın ne anlama geldiğini ilk kez onlar sayesinde kavradım. Gruptaki dostlar için gayri resmî yardımlarda bulunmanın, tıpkı onların bana yaptığı gibi benim de onların arkasını kollamamın önemini ve rahatlatıcılığını anladım; otostop yapmak, iyi bir parça et bulmak veya bir televizyon satın almaktan bir çocuğu iyi bir okula sokmaya kadar değişen iltimasları yaptırmanın yüzlerce gayri resmî (hatta bazen teknik olarak yasadışı) yolunu öğrendim. Sovyet ve daha sonra Rus kıtlık atmosferinde, bu tür beceriler ve bağlantılar, gerek ekonomik gerek ahlâki bakımdan önemliydi ve kaldığım yurdun kafesini ve kentteki marketlerin çoğunu açıklanamaz şekilde kapalı bulduğum durumlarda, birçok kez bu dostlarımdan yemek ve yakınlığıyla beslendiğimi söyleyebilirim.

Rusya’da insan, dostlarını çoğu zaman bir ağdaki silsileler halinde ediniyor. Leningrad’da tanıştığım ilk meslektaşım, beni

en iyi iki asker arkadaşıyla tanıştırdı; onlar komşularıyla, komşuları ise *dacha** dostlarıyla tanıştırdılar ve bu böyle devam etti. Çevrem yalnızca –hatta çoğunlukla– akademisyenlerden oluşmuyordu. Çoğu akranım olduklarından, pek çok şey hakkında alaycı ve saygısız olma eğilimindeydiler ve onlarla ne kadar çok zaman geçirsem, bu eğilimlerini daha çok uygulamaya döküklerini fark ettim. Dudak büktükleri bu kuralları alaya almaya epeyce zaman ve enerji harcıyorlardı; bu tutumları kuralları küçümsemekten ibaret kalmıyor, düpedüz kaçınma veya ihlalleri de içeriyordu. Daima zorluk çıkaran ve hantal resmî sistem içinde yasal olarak yol almak imkânsız olduğundan, herkes sistemin etrafından nasıl dolaşılacağını öğrenmişti. Biri sürücü ehliyetini satın almıştı. Diğeri kendisini rahat bırakması için polisin birine rüşvet vermişti. Bir başkası gece arabasıyla banliyöye gidip kuytu bir yerde parola vererek arabasına benzini almıştı. Kayıtdışı bir ekonomide kişi, karşılıklılığa, dostluğa ve hukuk hariç her şeye dayanan her türlü kaynaktan yararlanıyordu. Resmî olandan uzak durmak, kültürün ta kendisi olmuştu; bu kültürde, resmî sistemin ancak ara sıra ve kazara yapabildiğini yaparak, kamusalı baştan sona kateden bir tür paralel toplumda hareket olanağı elde etmek için (size yardım eden) dostlarınıza yardım ediyordunuz.

Bu gibi davranışlar yeni değildir; bugüne dek araştırmacılar ve gazeteciler bu konuda pek çok şey yazmışlardır. Bunlar, kiminle konuştuğunuza bağlı olarak, ya sistemi yıkmayı ya da etkili şekilde işlemlerini sağlamayı amaçlayan “gayri resmî uygulamalar” dünyasına aittir. Her iki durumda –benim de paylaştığım– genel varsayım, gayri resmî toplumsal ve resmî siyasi uygulamalar arasındaki çizginin katı olduğu ve Sovyet bürokrasisi ve ekonomik kıtlık çağına ait olduğuydu.

Fakat dostlarımla geçirdiğim süre uzadıkça, bu çizgi gitgide daha az belirginleşmeye başladı âdeta. Arşivlerdeki şu yaşayan

(*) Rusya’da şehir merkezlerinin dışında kalan villa tipi kır evleri. Bu evler 17. yüzyıl boyunca yaygınlaşır ve sadık vasallara Çar tarafından ödül olarak verilmeye başlanır. 19. yüzyılın sonlarına doğru artık orta ve üst sınıfın “yazlık” gibi kullandığı evler haline gelmeye başlar – yay. haz. n.

ölü Bolşevikler ile hayat dolu sevgili dostlarımla yaşamaları arasında şaşırtıcı bir çakışmayı yavaş yavaş sezinlemeye başlamıştım. Benim için, düşüncemin yeni bir yön almasında katalizör etkisi yapan belli bazı anılar oldu.

1990'ların başında bir süreliğine tarihsel araştırmalarda niçel yöntemler kullanmak amacıyla kurulacak bilgisayar laboratuvarı çalışmasına yardım etmek üzere bir Rus üniversitesinde gayri resmî olarak çalıştım. Alışılmış Sovyet piramit düzeni içinde, bir rektör yardımcısına bağlı olarak, ona bağlı dekanlara ve dekanlara bağlı profesörlere bağlı olarak çalışan dostlarımla birlikte çalışıyordum. Bir an geldi ki, yüksek makamlarda dönen bir entrika sonucunda, rektör yardımcılarında biri uzaklaştırıldı. Bu devler mücadelesinin benim mütevazı işimin katlarca üstünde cereyan etmesine karşın, bana “kendi arzulla” istifa etmem gerektiği söylendi. Neden mi? Çünkü görevden alınan üst düzey memurun yanında çalışan “biriyle bağlantılı olan bir başkasıyla” bağlantım vardı. “Burada âdet böyledir,” dediler bana. “Herkes gider; itiraz etmenin manası yok.” Kolektif sorumluluk (*krugovaia poruka*) denilen (1. Bölüm'de ele alınacak) kadim Rus kavramının kurbanlarından biri olmuştum; bu durum, çarlık veya Moskova beyliği dönemlerinde önemli bir *boyar*'ın veya ailenin mevkisini kaybetmesi halinde ona bağlı olanların silsile halinde bertaraf edilmesini hatırlatıyordu. Yahut eski tüfek bir Bolşevik haminin Stalin'in temizlik harekâtıyla etkisizleştirilmesi halinde, en düşük düzeye varınca kadar, onun ağ mensuplarının hepsinin birden tutuklanmasını. Böyle tepeden tırnağa bir tasfiyeyi gerektiren hiçbir kural, kanun veya düzenleme yoktu; gerek bürokratik gerek bürokrasi dışı dünyamda mevcut, yüzyıllardan beri sürüyor gibi görünen enformel, alışılmış bir uygulamaydı. Yoksa her iki dünya aynı kurallara göre mi işliyordu?

Bir başka anım, SSCB'nin çöküşünün ertesinde, 1990'lar da, dostum Leonid'le Kızıl Meydan'da yaptığımız bir yürüyüşe ait. Leonid, “çok Amerikanvari” ve bu yüzden biraz naif diye değerlendirdiği çalışmalarımı daima çok eğlenceli bulurdu. O gün, bir yandan yürürken, Leonid'e Rusya'da suç hakkında

ne düşündüğünü sordum. Bana sabırla “örgütlü suç”un tamamen Batılı bir deyiş olduğunu açıkladı. “Çok fazla kanun varsa, suç nedir? Herkes korunma için birine bedel ödüyorsa, suçlu kimdir? Bugünlerde ‘devlet’ veya ‘hukuk’ yahut ‘suç’ gibi fikir- lere pek kafa yormuyoruz. Tek yaptığımız, kimin kim olduğun- u ve durumu nasıl idare edebileceğimizi çözmeye çalışmak.”

Sonra ona ünlü Rus mafyasını sordum. “Hangisi?” diye kar- şılık verdi. “Bir bakalım. Moskova’da meyve-sebze işiyle uğra- şan Çeçen mafyası var. Meyve ve sebzeyle ilgili bir iş tutmak isti- yorsan, onlarla iş yapmak zorundasın, aksi halde seni öldü- rürler. Kentin birçok yerinde fuhuş faaliyetlerini yöneten Tam- bov çetesi var. Yaroslavl’lı delikanlılar haraç işindeler; beter ço- cuklardır. Aynı sebze işinde olduğu gibi, bu işleri yapmak isti- yorsan, o çeteyle birlikte yapman gerekir, yoksa icabına bakar- lar.” “Ah!” dedi ve eliyle Kremlin’i göstererek: “Bir de şu maf- ya var tabii. Onların işi de siyasettir ve gerçekten çok büyüktür- ler. Bir sürü silah. Siyaset mi yapmak istiyorsun, ya onlarla ya- parsın ya da ölürsün. Bütün bu mafyaların esası, son derece ör- gütlü ve gizli olmalarıdır; sense ya içindedir ya da dışında.”

Leonid’e göre, resmî ve gayri resmî arasında büyük fark yok- tu. Suçlu olsun olmasın, sıkıca kenetlenmiş insanlar olarak ta- nımlanan, birbirini kollayan çeşitli “mafya” vardı. Çok uzun bir süre boyunca hakkında düşünüp analiz ettikten sonra, as- lında Leonid’in bana Rusların devlet, iktidar ve kurumlar hak- kındaki görüşünün anahtarını verdiğini anladım. Resmî ku- rumlar, en iyi ihtimalle, halkı kendine itaate ikna etmekte başa- rılı bir kamusal çehreye sahip insanlar topluluğundan başka bir şey değildi. Pek az insan kurumlara güveniyor, hatta inanıyor- du; onlar insanlara inanıyordu. Her şey kişiseldi. Sadece devlet ve toplum arasındaki çizginin içinde olan, dışında kalan veya o çizgiyle örtüşen gruplar ve örgütler vardı.

Gayri resmî uygulamaları resmî olanlardan ayıran çizgi mu- hayyeldi. Bunlar özünde aynı şeylerdi; ayrıca toplumdaki ka- dim gayri resmî kültürel uygulamaların resmî dünyaya dam- galarını bastığı da söylenebilirdi – hem de resmî dünyanın ku- ralları ne söylerse söylesin. Bir süre sonra, hâlâ arşivlerdeki ça-

lışmalarına devam ederken, acaba bu arşiv klasörleri, bir anlamda beni aldatıyor olmasın kaygısına kapıldım. Pierre Bourdieu'nün kuřkulanđığı gibi, modern devlet, kendini benim onu yorumlamam aracılığıyla yaratmış olmasındı? Devleti, benim kendini yorumlamamı istediği şekilde mi yorumluyordum yoksa? Belki biraz Bourdieuvvari refleksif sosyoloji gerekliydi; belki "iş gelip de devlete dayandığında, hiç kimse yeterince kuşkucu" olmadığından kendi yanılısamalarımın farkına varmamın zamanı gelmişti.

Hiyerarşik dairelerde resmî ve mantıklı bir havası olan evrakı içeren klasörler halinde düzenlenmiş arşivler, kendilerini bize iyi örgütlenmiş ve rasyonel bir modern devletin yapıntıları olarak sunar. Ne var ki, onların içine ne kadar dalarsam, böyle olduklarından o kadar kuşku duyar olmuştum – özellikle arşiv müessesesi dışındaki Ruslarla konuştukça. Totaliter şöyle dursun, rasyonel bir bürokratik devlet, onu alt etmeye kararlı milyonlarca anarşiste gerçekten hükmedebilir miydi? Yoksa gerçekte olan, Rus toplumunun gayri resmî ve kadim geleneksel uygulamalarının, çaresizce başka bir şeymiş gibi görünmeye çalışan bir devletin temel dokusunu kirletmesi, o dokuya sızması, hatta o dokuyu oluşturması mıydı? Eğer perdeyi açsaydık, resmî ve gayri resmî uygulamalar, geleneksel ve modern arasında pek az fark olduğunu mu görecektik? Belki de, ister yüce ister aşağıda olsun, sadece uygulamalardı var olan.

Farklı bir Rus dostumla yaptığımız başka bir sohbet, tümüyle yeni bir ikircim yarattı. 1990'ların başıydı. Sovyet rejimi gitmiş, vahşi piyasa mekanizmaları harekete geçirilmeye başlamıştı. O günlerde para, işleri yapmanın şu geleneksel gayri resmî klan tarzını yok etmese bile, aşındıracak gibi görünüyordu bana. Ne de olsa, Komünist Parti'nin yıkılışının ve serbest seçimlerin seçkin kayırmacılığını bitireceğine kuşku yoktu. Nikolay buna katıldı, ancak bir yere kadar. "Rus kolektif ruhu" dediği şeyin çoğu sonsuza dek kalacaktı. "Paranız (!) bunu asla değiştiremez." Evet, para ilginç bir rol oynayacaktır ama gene de gayri resmî uygulamanın hâkimiyet alanı dahilinde, diye düşünüyordu: rüşvet olarak. Rus "karaborsa" uygulamala-

rı her yere yayılacaktı. “Evet,” dedi, “arabaları, soğutucuları ve çeşit çeşit yiyecekleri bulmak ilke olarak kolaylaşacak, ama ancak parası olan için.” Parası olmayanlar açısından, eski bağlantı halkaları işlemeye devam edecekti. Arkasından, kafasıyla (Rusların kentin ta öbür ucundayken bile hep yaptıkları gibi) Kremlin yönüne doğru işaret ederek, “Orada hiçbir şey değişmeyecek. Soylular, çarlar ve klanlar işlerini aynen yürütecekler.”

Yıllar içinde, Moskova parti arşivinde yetenekli ve tecrübeli bir arşivciler grubuyla birlikte çalışma ve onlarla yakın dostluklar kurma fırsatını buldum. Yeni bir projeye giriştiğim zaman, bir yandan çay içerken tavsiyelerini almak üzere proje konusunu onlara açmayı âdet edinmiştim. Bu kez de, gayri resmî uygulamaları, kayırmacı mekanizmaları (patronaj ilişkileri) ve Stalin dönemi uygulamalarını araştırmak istediğimi açıklayarak başladım. Nezaketle dinlediler, sonra birbirlerine bakıp kaşlarını çatarak başlarını iki yana salladılar. Rusçamın doğru olduğundan ve sözlerimin anlamını kavradıklarından emin dim. Fakat gene de hiçbir şey anlamamışlardı. Ancak üçüncü kez açıklama yapmamdan sonradır ki, nihayet içlerinden birinin yüzü aydınlandı. Anlamıştı! “Ah!” dedi, “Gerçek yaşam demek istiyorsunuz! Fakat bunu herkes bilir zaten. Bu nasıl bir araştırma projesi olur ki?”

Ben olacağı kanısındayım ve artık onların da böyle düşündüğünü sanıyorum. Dilerim, okur da bu görüşe katılır.